

УДК 343.9

О. О. Прасовкандидат юридичних наук, доцент,
суддя

Запорізького окружного адміністративного суду

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Статтю присвячено аналізу актуальних питань стосовно проблем законодавчого регулювання особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі.

Розглянуто питання щодо особистих немайнових прав, які забезпечують природне існування фізичної особи. Наголошується на тому, що головним фундаментальним правом людини є право на життя. Кожна людина має право на: вільний розвиток своєї особистості; повагу до її гідності; свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; особисте і сімейне життя, без стороннього втручання; свободу пересування та вільний вибір місця проживання; свободу думки, слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань; свободу світогляду і віросповідання; працю; житло; освіту; достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї; охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування; безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди; соціальний захист.

Розглянуто загальнотеоретичні засади, проблеми вітчизняного законодавства та практичні проблеми щодо забезпечення особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі.

Зроблено висновок про необхідність реформування кримінально-виконавчого законодавства України, зокрема закріпити у КВК України: 1. Право осіб, засуджених до позбавлення волі, на їх особисту безпеку. 2. Права засуджених до позбавлення волі під час їх перебування у слідчому ізоляторі. На законодавчому рівні закріпити: 1. Право на телефонні розмови засуджених, які: підлягають відправленню до установ виконання покарань після набрання вироком законної сили; залишені для роботи з господарського обслуговування чи благоустрою в складі ремонтно-будівельної бригади; тимчасово залишені в слідчому ізоляторі або переведені до нього у зв'язку з провадженням слідчих дій у справах про злочини, скоєні іншими особами, або у зв'язку з розглядом справ у судах. 2. Правовий статус такої категорії засуджених до позбавлення волі як транзитно-пересильні особи.

Ключові слова: засуджений, позбавлення волі, особисті немайнові права, виконання покарання, відбування покарання, правовий статус, обмеження прав.

Вступ

Кожна людина від народження наділена певним комплексом невід'ємних прав та свобод, які є результатом її людської природи. У цих правах втілюються цінності людської свободи, рівності, гідності, моралі. Весь можливий спектр прав і свобод особи, їх різноманітні види закріплені в Конституції України, відповідно до якої усі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах. Права і свободи людини невідчужувані, непорушні та не є вичерпними (ст. ст. 21, 22 Конституції України). Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24 Конституції України) [1].

Фундаментальним правом людини є її право на життя. Будь-яка фізична особа має право захищати життя від протиправних посягань будь-яким засобом, не забороненим законом. Кожна людина має право на: вільний розвиток своєї особистості; повагу до її гідності; свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; особисте і сімейне життя, без стороннього втручання; свободу пересування та вільний вибір місця проживання; свободу думки, слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань; свободу світогляду і віросповідання; працю; житло; осві-

ту; достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї; охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування; безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Громадяни мають право на соціальний захист [1].

Крім того, у ст. 270 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) також наголошується на особистих немайнових правах будь-якої фізичної особи: праві на життя; праві на охорону здоров'я; праві на безпечне для життя і здоров'я довкілля; праві на свободу та особисту недоторканність особи; праві на недоторканність особистого і сімейного життя; праві на повагу до гідності та честі; праві на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; праві на недоторканність житла; праві на вільний вибір місця проживання та на свободу пересування; праві на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості [2]. Все це – основні права людини, і наведений перелік не є вичерпним.

Особисті немайнові права людини спрямовані не тільки на її фізичну недоторканність, але й на недоторканність внутрішнього світу та інтересів особи. Це вид суб'єктивних прав, що належать до категорії нематеріальних благ. Гарантії, забезпечення, охорона прав і свобод людини та громадянина – одне із основних завдань держави.

Дослідженням, пов'язаним з немайновими правами особи, присвятили свої праці М. М. Агарков, Н. О. Давидова, О. В. Кохановська, Л. О. Красавчикова, М. М. Малєїна, М. Л. Нохрина, С. О. Сліпченко, Р. О. Стефанчук, В. С. Толстой та ін. Деякі специфічні аспекти немайнових прав досліджували Т. П. Карнаух, Н. В. Козлова, Ж. В. Нор, Л. В. Федюк. Проблеми, пов'язані з немайновими правами осіб, засуджених до позбавлення волі, намагалися розв'язати, зробивши великий внесок у юридичну науку, такі науковці як О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, В. А. Бадира, М. Я. Гуцуляк, О. М. Джужа, Т. А. Денисова, О. Г. Колб, А. С. Нікіфоров, В. О. Меркулова, В. В. Лень, О. М. Литвинов, М. І. Мельник, В. Ф. Примаченко, П. Г. Пономарьов, В. М. Трубников та ін. І хоча не можна недооцінювати значення наукових наробок цих поважних вчених, слід зазначити, що потреба у подальшій розробці теоретичних питань і практичних рекомендацій щодо законодавчого регулювання та захисту немайнових прав осіб, позбавлених волі залишається

нагальною, особливо у зв'язку з активним реформуванням національного законодавства у галузі прав людини.

Мета статті

Виявити проблеми вітчизняного законодавства та практичні проблеми щодо забезпечення особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі.

Результати

Відповідно до ст. 269 ЦК України особисті немайнові права: 1) належать кожній фізичній особі від народження або за законом (не всі такі права виникають від народження, а можуть бути набутими при певних обставинах чи умовах); 2) не мають економічного змісту (стосовно особистих немайнових прав неможливо визначити їх вартість у грошовому еквіваленті); 3) тісно пов'язані з фізичною особою (фізична особа не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути позбавлена цих прав); 4) такими правами фізична особа володіє довічно (немайнові права належать фізичній особі з моменту народження, чи іншого моменту, прямо передбаченого законом, до моменту її смерті) [2].

Характеризуючи особисті немайнові права особи науковець П. М. Рабінович зауважує: „це є певні можливості людини, необхідні для її існування та розвитку у конкретно-історичних умовах, що об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей” [3, с. 27].

Особисті немайнові права людини закріплені на конституційному рівні. Основу таких прав складають особисті немайнові відносини, тобто – не пов'язані з майновими. Тут слід погодитись з твердженням про те, що особисті немайнові права не можуть сприйматися та досліджуватися окремо від інших прав особи, оскільки вони є складником єдиної системи прав, якими володіє особа [3, с. 25].

Певною специфікою характеризуються немайнові права осіб, засуджених до позбавлення волі. З одного боку засуджена особа, відбуваючи той чи інший вид покарання, залишається громадянином України. З іншого, крім загальних прав, свобод, законних інтересів, а також обов'язків, такі особи є наділеними, рішенням суду або законом, спеціальними правами, свободами, законними інтересами, обов'язками або обмежені в них. Тобто, як і будь-якому громадянину особам, засудженим до позбавлення волі, належать такі невід'ємні права як право

на життя, повагу до гідності, гуманне ставлення до себе, свободу думки та слова, вільне вираження своїх поглядів, переконань, свободу світогляду та віросповідання тощо. Як і кожна особа засуджені зобов'язані не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. ст. 66, 68 Конституції України). Це все загальні права, свободи, законні інтереси, обов'язки (конституційні та громадянські), які регулюються Конституцією України, цивільним, адміністративним, трудовим та іншим законодавством.

Спеціальні права, свободи, законні інтереси та обов'язки засудженої особи визначаються самим фактом її засудження та видом покарання, призначеним судом. Права і законні інтереси таких осіб можуть бути обмежені лише законом, а не, наприклад, адміністрацією установи виконання покарання. Так, відповідно до ст. 7 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) держава має поважати і охороняти права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечувати необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку. Засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених КВК та законами України і встановлених вироком суду. Дискримінація засуджених за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками забороняється [4].

Основні права засуджених осіб регламентуються ст. 8 КВК України. Засуджені мають право на: отримання інформації про свої права і обов'язки, порядок та умови виконання та відбування призначеного судом покарання; гуманне ставлення до них та на повагу їх людської гідності; охорону здоров'я в обсязі, встановленому Основами законодавства України про охорону здоров'я, за винятком обмежень, передбачених законом; соціальне забезпечення; оплачувану працю, організовану відповідно до вимог законодавства про працю; здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані із ставленням до релігії, у тому числі на вільний вибір і допуск священнослужителя для відправлення релігій-

них таїнств і обрядів, за винятком обмежень, передбачених КВК України; належне матеріально-побутове забезпечення у порядку, встановленому КВК України та нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України; отримання копій документів з їхніх особових справ та інших, пов'язаних з реалізацією їхніх прав, документів у порядку, встановленому Міністерством юстиції України; правову допомогу; побачення у порядку, встановленому КВК України. Засуджені особи можуть звертатися відповідно до законодавства з пропозиціями, заявами і скаргами до адміністрації органів і установ виконання покарань, їх вищестоящих органів, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, суду, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань; давати пояснення і вести листування; звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами рідною мовою; отримувати у встановленому законом порядку передачі (окрім речей, що засудженим заборонено мати при собі законом, зокрема зброї, наркотичних або психотропних речовин, прекурсорів) [4]. Крім того, засуджені особи мають право: на особисту безпеку; розпоряджатися грошовими коштами, придбавати, володіти і розпоряджатися предметами, речами, виробами, за винятком тих, використання яких заборонено; здійснювати листування у порядку, встановленому пунктом 1 розділу XIII Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (від 28.08.2018 № 2823/5); вести телефонні розмови у порядку, встановленому розділом XIV цих Правил; одержувати і відправляти посилки, бандеролі, грошові перекази, одержувати передачі у порядку, встановленому пунктами 1-3 розділу XII, пунктом 2 розділу XIII вказаних Правил; зустрічатися з родичами та іншими особами з урахуванням обмежень, передбачених для різних категорій засуджених; брати участь у роботі самодіяльних організацій та гуртків соціально корисної спрямованості (крім осіб, засуджених до арешту), займатися фізичною культурою і спортом, користуватися бібліотекою, настільними іграми; носити спортивний одяг та взуття під час проведення спортивних заходів та у вільний час відповідно до розпорядку дня (до засуджених, які тримаються у виправних центрах,

виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільниць соціальної реабілітації, це обмеження не застосовується); придбавати, користуватися і зберігати предмети першої потреби, періодичні видання, літературу, продукти харчування; розпоряджатися вільним часом, який відведений розпорядком дня, не порушуючи при цьому правил поведінки; одержувати освіту відповідно до законодавства про освіту. Засуджені не повинні підлягати жорсткому, нелюдському або такому, що принижує їх гідність, поводженню (розділ 2 Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань від 28.08.2018 № 2823/5) [5]. Тож особисті немайнові права осіб, засуджених до позбавлення волі, зазнають певних обмежень.

Перш за все слід зазначити, що у ст. 4 КВК України наголошується – підставою виконання і відбування покарання є вирок суду, який набрав законної сили, інші рішення суду, а також закон України про амністію та акт помилування [4]. Отже, початок обмеження особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі, відбувається з моменту набрання законної сили вироком суду. При цьому правовий статус таких осіб, враховуючи нормативне врегулювання цього питання, можна поділити на правовий статус, яким вони володіють до прибуття у місце відбування покарання, та правовий статус, яким вони володіють після прибуття до такого місця. Ці особи, до моменту ув'язнення, наділені певним колом особистих немайнових прав, які, хоча і зберігаються у засудженого, оскільки він, після набрання законної сили вироком суду не перестає бути громадянином України, певним чином обмежуються.

Відповідно до ст. 87 КВК України особи, засуджені до позбавлення волі, направляються для відбування покарання не пізніше десятиденного строку з дня набрання вироком законної сили або з дня надходження із суду розпорядження про виконання вироку, який набрав законної сили. Протягом цього строку засуджений має право на короткострокове побачення з близькими родичами [4]. Протягом десяти днів, зазначених у даній статті КВК України, адміністрація місця попереднього ув'язнення, звідки направляється засуджений для відбування покарання, здійснює підготовку відповідних документів, які є необхідними для відправки засудженого та забезпечення належних умов його слідування до місця відбування покарання. Однак, хоча

в законі це прямо не передбачено, дотримання десятиденного строку можливо не завжди. З об'єктивних причин, таких як, наприклад, несвоєчасне надходження документів стосовно попередніх судимостей особи, що не дає змогу визначити йому вид установи виконання покарань, чи необхідність додаткового з'ясування в суді тих чи інших обставин тощо, засуджений може бути направлений до місця відбування покарання „з запізненням” [6, с. 277]. Як відзначають А. Х. Степанюк, І. С. Яковець, у випадках, коли відправлення засудженого до місця відбування покарання здійснити протягом встановленого в законі десятиденного строку є неможливим, дане право може бути реалізоване протягом всього терміну тримання такого засудженого у слідчому ізоляторі [6, с. 277].

До прибуття у місце відбування покарання в КВК України не передбачається наявність у засуджених інших спеціальних прав, які відносяться до особистих немайнових, окрім права на короткострокове побачення з близькими родичами. На нашу думку, право на короткострокове побачення з близькими родичами засуджений може реалізувати лише один раз, незалежно від кількості днів затримки перебування у місці попереднього ув'язнення, що повністю буде відповідати приписам ст. 87 КВК України. Також, відповідно до ст. 13 Закону України „Про попереднє ув'язнення” від 30.06.1993 № 3352-XII особи, взяті під варту, можуть листуватися з родичами, іншими громадянами, підприємствами, установами, організаціями з письмового дозволу особи або органу, які здійснюють кримінальне провадження. Після набрання вироком законної сили листування здійснюється відповідно до закону [7].

З моменту набрання вироком законної сили засуджені особи наділені іншими спеціальними правами. Так, наприклад, відповідно до п. 2 другого розділу згаданих вище Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань особи, засуджені до позбавлення волі можуть звертатися до адміністрації установи виконання покарань з проханням внести подання щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання чи щодо заміни невідбутої частини покарання більш м'яким; на щоденну прогулянку під час відбування покарання в камерах. У п. 1 розділу 11 цих Правил зазначається, що засудженим дозволяється придбавати за безготівковим розрахунком продукти харчування і предмети першої потреби без обмеження їх обсягу. Засуджені

особи можуть одержувати посилки (передачі) і бандеролі у порядку встановленому законом, зокрема для приймання передач обладнуються спеціальні кімнати, вхід у які вільний для громадян. У цих кімнатах установлюються столи з письмовим приладдям і контрольними вагами, стільцями або лавками, скриньки для заяв і скарг. На видних місцях вивішуються витяги з нормативно-правових актів, що визначають порядок надання побачень, прийняття передач і встановлюють відповідальність громадян за його порушення, а також графік приймання громадян керівництвом установи виконання покарань та інформація щодо можливості придбання особами, які прибули на побачення, продуктів харчування і предметів першої потреби в крамниці установи за власні кошти через касу установи (п. 1 розділу 12 Правил). Засудженим за нормами, встановленими статтями 51, 59, 110, 151 Кримінально-виконавчого кодексу України, надаються короткострокові та тривалі побачення (п. 1 розділу 14 Правил) [5]. Тож спеціальні права, свободи, законні інтереси та обов'язки засуджених не є не тільки обмеженими, але й наділеними певною специфікою.

У місцях позбавлення волі засуджені особи не тільки мають право працювати та залучаються до суспільно корисної праці, але також виконують роботи з господарського обслуговування (розділ 17 Правил) [5].

У ч. 1 ст. 89 КВК України зазначено, що осіб, вперше засуджених до позбавлення волі за злочини невеликої або середньої тяжкості чи тяжкі злочини, може бути за їхньою згодою залишено у слідчому ізоляторі чи направлено у виправну колонію максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування [4].

Згідно з ч. 2 ст. 89 КВК України залишення засуджених для виконання роботи з господарського обслуговування проводиться наказом начальника слідчого ізолятора, а направлення їх у виправну колонію максимального рівня безпеки – центральним органом виконавчої влади з питань виконання покарань за наявності письмової згоди засуджених. Слід зауважити, що саме з моменту видання наказу начальником слідчого ізолятора засуджений вважається таким, який зарахований до господарської обслуги. Оскільки у ст. 87 КВК України встановлено загальний строк направлення засудженої особи до місця відбування покарання – 10 діб, це положення поширюється і на засуджених, відносно яких вирішується питання про зарахування

їх до господарської обслуги. Тобто, остаточне його вирішення (видання наказу про зарахування) повинно відбуватися також не пізніше 10-денного строку з дня набрання вироком законної сили або з дня надходження з суду розпорядження про його виконання [8, с. 283].

Відповідно до ч. 3 ст. 89 КВК України засуджені, які залишені в слідчому ізоляторі чи направлені у виправну колонію максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування, тримаються ізольовано від інших осіб на умовах, передбачених цим Кодексом для виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки [4]. При цьому практично неможливо забезпечити абсолютно однакові умови тримання таких засуджених в слідчому ізоляторі чи колонії максимального рівня безпеки та колоніях мінімального та середнього рівня безпеки через обмеженість території, характеру вказаних установ, їх господарського забезпечення тощо.

Зарахування засудженого до господарської обслуги, зокрема у виправних колоніях максимального рівня безпеки, не передбачає необхідності тримати таку особу в даній установі до звільнення. Вона може (наприклад, при скороченні обсягу робіт, зміні поведінки тощо) бути відправлена адміністрацією в колонію для подальшого відбування покарання. Відправлення до колонії може мати місце і тоді, коли засуджений, що раніше дав згоду працювати в слідчому ізоляторі чи колонії максимального рівня безпеки, побажає відбувати покарання у виправній установі визначеній Регіональною комісією рівня [9, с. 372].

У порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України, засуджений при необхідності провадження слідчих дій у справі про злочин, вчинений іншою особою або цією ж особою, за який вона не була засуджена, чи у зв'язку з розглядом справи в суді може бути тимчасово залишений в слідчому ізоляторі або переведений з арештного дому, виправного центру, дисциплінарного батальйону або колонії до слідчого ізолятора (ст. 90 КВК України).

Відповідно до ст. 6 Закону України „Про попереднє ув'язнення” [7] особи, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення (зокрема у слідчому ізоляторі), мають обов'язки і права, встановлені законодавством для громадян України, з обмеженнями, передбаченими цим Законом та іншими нормативно-правовими ак-

тами. Так, особи, взяті під варту, мають право: на захист своїх прав та інтересів особисто або за допомогою захисника з моменту затримання або взяття під варту, а також на повідомлення під час взяття під варту підстав та мотивів взяття під варту, оскаржувати їх у суді, отримати в друкованому вигляді роз'яснення положень статей 28, 29, 55, 56, 59, 62 та 63 Конституції України, ст. 8 Закону України „Про попереднє ув'язнення” та інших прав затриманих або взятих під варту, встановлених законом, у тому числі права здійснювати захист своїх прав та інтересів особисто або за допомогою захисника з моменту затримання або арешту (взяття під варту) особи, права відмовитися від надання будь-яких пояснень або свідчень до прибуття захисника; знайомитися з правилами тримання під вартою; на щоденну прогулянку тривалістю одна година (вагітним жінкам і жінкам, які мають при собі дітей, неповнолітнім, а також хворим з дозволу лікаря та за їх згодою тривалість щоденної прогулянки встановлюється до двох годин); одержувати передачі або посилки та грошові перекази і передачі; купувати протягом місяця за безготівковим розрахунком продукти харчування і предмети першої необхідності на суму до одного мінімального розміру заробітної плати та без обмежень письмове приладдя, газети, книги через торговельну мережу на замовлення; користуватися власним одягом і взуттям, мати при собі документи і записи, що стосуються кримінального провадження; користуватися телевізорами, одержаними від родичів або інших осіб, настільними іграми, газетами і книгами з бібліотеки місця попереднього ув'язнення та придбаними через торговельну мережу; на душпастирську опіку, що здійснюється священнослужителями (капеланами); відправляти в індивідуальному порядку релігійні обряди і користуватися релігійною літературою та властивими їх віруванню предметами релігійного культу, виготовленими з малоцінних матеріалів, якщо при цьому не порушується встановлений у місцях попереднього ув'язнення порядок, а також не обмежуються права інших осіб; на восьмигодинний сон в нічний час, під час якого не допускається залучення до участі в процесуальних та інших діях, за винятком невідкладних випадків; звертатись із скаргами, заявами та листами до Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, державних

органів і службових осіб у порядку, встановленому статтею 13 Закону України „Про попереднє ув'язнення”; взяті під варту жінки вправі мати при собі дітей віком до трьох років; взяті під варту молоді громадяни (віком від 14 до 35 років) мають право на отримання психолого-педагогічної допомоги від спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді [7].

Як вбачається з вище викладеного, права осіб, засуджених до позбавлення волі, під час їх перебування у слідчому ізоляторі, за виключенням права на короткострокове побачення з близькими родичами, визначені у підзаконних актах. При цьому, ч. 4 ст. 7 КВК України передбачено, що правовий статус засуджених визначається законами України, а також цим Кодексом, виходячи із порядку і умов виконання та відбування конкретного виду покарання. На наш погляд у КВК України, а не у підзаконному акті, повинні бути закріплені права засуджених до позбавлення волі під час їх перебування у слідчому ізоляторі. Звідси, КВК України потребує доповнення нормами, які б визначали права таких засуджених, хоча б такими самими як у Законі України „Про попереднє ув'язнення”. Крім того, має бути нормативно закріплено право на телефонні розмови засуджених, які: підлягають відправленню до установ виконання покарань після набрання вироком законної сили; залишені для роботи з господарського обслуговування чи благоустрою в складі ремонтно-будівельної бригади; тимчасово залишені в слідчому ізоляторі або переведені до нього у зв'язку з провадженням слідчих дій у справах про злочини, скоєні іншими особами, або у зв'язку з розглядом справ у судах.

У ч. 1 ст. 88 КВК України зазначено, що засуджені направляються до місця відбування покарання і переміщуються в разі необхідності з одного місця відбування покарання в інше під вартою. Згідно з ч. 2 цієї ж статті переміщення засуджених під вартою здійснюється з дотриманням правил тримання: чоловіки окремо від жінок; неповнолітні – від дорослих; підслідні, які притягуються до кримінальної відповідальності по одній справі, – окремо між собою; засуджені до довічного позбавлення волі – окремо від інших категорій. Хворі на активну форму туберкульозу легенів, психічно хворі – окремо між собою і окремо від здорових, у разі потреби за висновком лікаря – в супроводі медичного працівника. Частина 3 даної статті наголошує на тому, що при переміщенні засуджених під вартою їм за-

безпечуються необхідні побутові і санітарно-гігієнічні умови [4]. Однак, вказані вимоги закону щодо умов переміщення засуджених під вартою не завжди дотримуються на практиці. Так уповноваженим з прав людини за участю представників засобів масової інформації 20 липня 2004 року на комендантсько-диспетчерському пункті в/ч 3001 Головного управління внутрішніх військ МВС України було проведено моніторинг щодо дотримання конституційних прав засуджених та заарештованих, які направлялися етапом із Київського слідчого ізолятора № 13 в кримінально-виконавчі установи Державного департаменту України з питань виконання покарань, за плановим маршрутом Київ – Житомир. Було виявлено не тільки порушення принципів та правил переміщення, встановлених законом, але й наявність жахливих нелюдських умови для засуджених та заарештованих під час їх етапування. У металевому спецвагоні, в якому розмістилося 43 в'язні, була дуже спекотна температура. Спеціальні вагони типу «СТ» для конвоювання ув'язнених не забезпечені системою вентиляції, внаслідок чого влітку температура в них піднімається до 60 градусів через нагрівання металевого даху, а взимку знижується відповідно до температури навколишнього середовища. Такі спецвагони морально і фізично застаріли. Вони, найчастіше без будь-якого ремонту, експлуатуються від 20 до 40 років. Більшість з наявних вагонів підлягає списанню, оскільки не відповідають ніяким нормативам, необхідним для нормального переміщення людей. В таких вагонах, через відсутність елементарної вентиляції, люди не мають чим дихати. Таке знущання над ув'язненими на зазначеному вище пункті переміщення відбувається, зазвичай, впродовж 4-5 годин, доки не надійде розпорядження про відправку за відповідним маршрутом. У так званих „камерах-купе”, що мають вигляд щільно заґратованих кліток, в яких немає світла, де сидіти можна тільки притулившись у ряд один до одного на голих полицях у три яруси, перебувало до 12 осіб. Тим часом серед засуджених, під час цього етапування, знаходилося 17 осіб хворих на туберкульоз. Крім того, на весь час етапування, що становить близько 2,5 доби, у Київському слідчому ізоляторі на одного засудженого та заарештованого було видано лише так званий „сухий пайок” у вигляді половини хлібини та 500 грам консервованої спаржі на двох осіб [10].

Як відзначається Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, подібні негативні

явища мають місце у більшості установ кримінально-виконавчої системи під час етапування. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини визначив, що таке поводження з ув'язненими є: „брутальним порушенням прав людини, визначених Конвенцією ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, ратифікованою Верховною Радою України 26 січня 1987 року, та статтями 3, 28 Конституції України”. З огляду на це Уповноваженим були направлені подання міністру внутрішніх справ України та голові Державного департаменту України з питань виконання покарань. Однак ці проблеми були вирішені лише частково [11, с. 212-213].

Через ненадання засудженим і заарештованим необхідного харчування та недотримання нормальних умов етапування, що завдає цим особам особливих фізичних та моральних страждань, не тільки порушується їх невід'ємні права на життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність, безпеку, але такі дії можна розцінювати як один з видів тортур.

Етапування засуджених до місця відбування покарання під вартою, а в разі необхідності їх переміщення з одного місця відбування покарання в інше, інколи може тривати декілька місяців. При цьому, правовий статус такої категорії засуджених до позбавлення волі як транзитно-пересильні особи нормативно не закріплені, що часто призводить до кричущого порушення їхніх людських прав.

Кримінально-виконавче законодавство України також не містить особливостей щодо етапування засуджених жінок з дітьми та засуджених осіб з обмеженими фізичними можливостями. Етапування цих осіб відбувається на загальних підставах, і їх права можуть порушуватися так же само як й інших засуджених. На порушення прав вказаних осіб також може впливати відсутність створення відповідних умов транспортування.

Зазначене вище свідчить про нагальну необхідність реформування кримінально-виконавчого законодавства України.

По-перше потребують закріплення у КВК України:

1. Право осіб, засуджених до позбавлення волі, на їх особисту безпеку, як це зазначається у Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань.

2. Права засуджених до позбавлення волі під час їх перебування у слідчому ізоляторі.

По-друге – на законодавчому рівні необхідно врегулювати:

1. Право на телефонні розмови засуджених, які: підлягають відправленню до установ виконання покарань після набрання вироком законної сили; залишені для роботи з господарського обслуговування чи благоустрою в складі ремонтно-будівельної бригади; тимчасово залишені в слідчому ізоляторі або переведені до нього у зв'язку з провадженням слідчих дій у справах про злочини, скоєні іншими особами, або у зв'язку з розглядом справ у судах.

2. Правовий статус такої категорії засуджених до позбавлення волі як транзитно-пересильні особи.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30, ст. 141. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
2. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>
3. Пунда О. О. Адміністративно-правове регулювання забезпечення здійснення особистих немайнових прав. Дис. на здобуття наук. ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. 2018. Ірпінь. 449 с.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 3-4, ст. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
5. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18>
6. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар. За заг. ред. Степанюка А. Х. Харків : ТОВ „Одіссей”. 2005. 560 с.
7. Про попереднє ув'язнення. Закон України від 30.06.1993 № 3352-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1993. № 35. Ст. 360. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12>
8. Науково-практичний коментар до Кримінально-виконавчого кодексу України. І. Г. Богатирьов, О. М. Джужа, О. І. Богатирьова, Є. М. Бодюл та ін. За заг. ред. д.ю.н., проф. І. Г. Богатирьова. Київ : Атіка. 210. 344 с.
9. Гель А. П. Кримінально-виконавче право України. Навчальний посібник. Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. За ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ : Юрінком Інтер. 2008. 624 с.
10. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2004. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/chapter/156/1532/56286>
11. Карпачова Н. І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні. Четверта щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Київ. 2006. 372 с. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua>

Прасов А. А. Личные неимущественные права лиц, осужденных к лишению свободы: проблемы законодательного регулирования

Статья посвящена анализу актуальных вопросов по проблемам законодательного регулирования личных неимущественных прав лиц, осужденных к лишению свободы.

Рассмотрен вопрос о личных неимущественных прав, обеспечивающие естественное существование физического лица. Подчеркивается, что главным фундаментальным правом человека является право на жизнь. Каждый человек имеет право на: свободное развитие своей личности; уважение его достоинства; свободу и личную неприкосновенность; неприкосновенность жилища; тайну переписки, телефонных разговоров, телеграфной и другой корреспонденции; личную и семейную жизнь, без постороннего вмешательства свободу передвижения и свободный выбор места жительства; свободу мысли, слова, свободное выражение своих взглядов и убеждений; свободу мировоззрения и вероисповедания; труд; жилье; образование; достаточный жизненный уровень для себя и своей семьи; охрану здоровья, медицинскую помощь, медицинское страхование; безопасную для жизни и здоровья окружающую среду и на возмещение причиненного нарушением этого права вреда; социальную защиту.

Рассмотрены общетеоретические основы, проблемы отечественного законодательства и практические проблемы по обеспечению личных неимущественных прав лиц, осужденных к лишению свободы.

Сделан вывод о необходимости реформирования уголовно-исполнительного законодательства Украины, в частности закрепить в КВН Украины: 1. Право лиц, осужденных к лишению свободы, на их личную безопасность. 2. Права осужденных к лишению свободы во время их пребывания в следственном изоляторе. На законодательном уровне закрепить 1.

Право на телефонные разговоры осужденных, которые: подлежат отправке в учреждения исполнения наказаний после вступления приговора в законную силу; оставлены для работы по хозяйственному обслуживанию или благоустройству в составе ремонтно-строительной бригады; временно оставлены в следственном изоляторе или переведены в него в связи с проведением следственных действий по делам о преступлениях, совершенных другими лицами, или в связи с рассмотрением дел в судах. 2. Правовой статус такой категории осужденных к лишению свободы как транзитно-пересыльные лица.

Ключевые слова: осужденный, лишение свободы, личные неимущественные права, исполнения наказания, наказания, правовой статус, ограничения прав.

Prasov O. O. Personal non-property rights of person's prison sentences: problems of legislative regulation

The article is devoted to the analysis of current issues regarding the problems of legislative regulation of personal non-property rights of persons sentenced to imprisonment.

The article deals with questions regarding personal non-property rights that ensure the natural existence of an individual. It is noted that the fundamental human right is the right to life. Everyone has the right to free development of his or her personality; respect for her dignity; freedom and security of person; inviolability of housing; secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence; personal and family life, without outside interference; freedom of movement and free choice of residence; freedom of thought, words, free expression of the views and beliefs; freedom of worldview and religion; work; housing; education; an adequate standard of living for themselves and their families; health care, medical care, health insurance; safe for life and health of the environment and for reparation for damage caused by violation of this right; social protection.

General theoretical foundations, problems of domestic legislation and practical problems to ensure personal non-property rights of persons sentenced to imprisonment are considered.

It was concluded that it is necessary to reform the penal enforcement legislation of Ukraine, in particular, to fix in the KVN of Ukraine: 1. The right of persons sentenced to deprivation of liberty to their personal safety. 2. The rights of convicted persons to deprivation of liberty during their stay in a pre-trial detention center. At the legislative level, consolidate: 1. The right to telephone calls of convicted persons, which are to be sent to penal institutions after the entry into force of the sentence; left for maintenance or improvement work as part of the repair and construction team; Temporarily detained or transferred to the remand centre in connection with the investigation of crimes committed by others or in connection with the proceedings before the courts. 2. The legal status of such a category of persons sentenced to deprivation of liberty as transit and transit persons.

Key words: convicted person, deprivation of liberty, personal non-property rights, execution of sentence, serving sentence, legal status, restriction of rights.